

Tomasz Czura
Ewelina Mączka

RELIGIJNOŚĆ POLSKICH KATOLIKÓW
W LONDYNIE.
ZARYS PROBLEMATYKI

SUMMARY

This article is the beginning of research on the issue of emigration. It is here to investigate the state of faith of Poles living in London. For this purpose, the authors have analyzed the religious situation of London. So they made a spiritual map of the capital of England. In the rest of the article the theology of the city is analyzed. Contemporary cities are carriers of new theological content and the requirements to work out new paradigms. The elaboration of theology of the city will allow to properly illustrate the problem of the faith of Polish Catholics living in London. The authors of the article, using the elements of theology of city, briefly presented the purpose of the research, the method and the expected results of the research. The article can therefore be considered as the beginning of research. It is also an incentive for other researchers.

Słowa kluczowe: emigracja, wiara katolicka, religijność, tożsamość

Keywords: emigration, catholic faith, Religion, identity

1. WPROWADZENIE

Zagadnienie religijności jawi się jako bardzo zróżnicowana i trudna płaszczyzna, zwłaszcza odnosząca się do wiary katolików żyjących w mniejszościach przebywających na obczyźnie. Religijność mniejszości w diasporach, związane z nią problemy i trudności, często są niezrozumiała oraz dalekie dla ludzi mieszkających w Polsce, gdyż wiara katolicka stanowi oczywistość dla ojczyzestego społeczeństwa. Jednak warto zastanowić się nad kwestią dotyczącą stanu wiary naszych rodaków mieszkających w innych krajach.

Prezentowany artykuł jest próbą wyjścia naprzeciw temu problemowi. Autorzy akcentują uwagę na doniosłość problematyki związanej z życiem religijnym Polaków żyjących na obczyźnie, zwłaszcza w Londynie. Niemniej jednak należy na wstępie zaznaczyć, że wybór tego miasta nie jest przypadkowy z uwagi na dwie istotne przyczyny. Po pierwsze, Londyn jest wielokulturowym miastem, w którym znajduje się olbrzymia diaspora polska, a po drugie, to właśnie w tym mieście katolicy znajdują się w mniejszości.

Zatem powyższy problem wydaje się być atrakcyjny, a jego podjęcie konieczne. Dlatego artykuł ten należy widzieć w perspektywie zachęty do dokonania badań oraz próbę ich rozpoczęcia. O wartości naukowej artykułu będzie decydowała oryginalność podejmowanego zagadnienia oraz umiejętne postawienie problemu, który powinien doczekać się w przyszłości gruntownego opracowania.

2. LONDYN – MIASTO O WIELU OBLICZACH

XXI wiek jawi się jako czas pełen wyzwań, gdzie współczesność została dotknięta brakiem spójnej wizji świata, a także rozpadem wielkich narracji, „które miały nadawać sens i kierunek rozwojowi historycznemu”¹. Ponowoczesne społeczeństwo manifestuje w coraz większej

¹ A. Plachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, Anna-

mierze charakter wielokulturowy, „nie tylko w wymiarze grupowym, ale w sensie występowania w ich składzie różnorodnych grup rasowych, etniczno-narodowych, wyznaniowych i językowych, ale zwłaszcza, a może przede wszystkim, w znaczeniu funkcjonowania w ich obrębie wielu tożsamości kulturowych”². Jednostka w społeczeństwie zostaje przepisana do niezmiernie złożonego porządku, „w którym kwestia własnej orientacji jest wypadkową wielu różnorodnych kultur”³. Współwystępowanie kultur w społeczeństwie stanowi efekt kontaktu kulturowego, powstającego w konsekwencji kolonizacji, aneksji oraz migracji. Należy zaznaczyć, że ponowoczesne struktury mają charakter pluralistyczny, w których dochodzi do niezwyklej mozaiki tożsamości kulturowych. Członkom współczesnych społeczeństw przepisuje się następujące cechy: „wielokrotność tożsamości, złożony system postaw, wartości, norm, cech osobowości, których nie da się ani wywieść, ani zredukować do jednorodnej, homogenicznej grupy kulturowej”⁴.

Zjawisko wielokulturowości najbardziej widać na przykładzie współczesnych wielkich miast, które stanowią „kosmopolityczne, wielokulturowe tygle, gdzie spotkają się ludzie różnych ras i kręgów cywilizacyjnych”⁵. Miasto to pewna przestrzeń, w której odnajdziemy wiele odmienności, w odniesieniu do języka, religii czy pochodzenia mieszkańców. Ponadto przestrzeń miasta wraz z całym swym bogactwem zróżnicowania przedstawia się jako niezwykle interesujące pole badawcze, ze względu na zachodzące w nim procesy⁶.

les. Etyka w życiu gospodarczym” 11/1 (2008), s. 194.

² T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne w warunkach globalizacji*, w: *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, K. Derwich, A. Kania (red.), s. 23.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Jarnecki, *Wielokulturowość jako atut i atrakcja turystyczna*, *Turystyka kulturowa*, 10/11 (2011), s. 5.

⁶ M. Ratajczak, *Wielokulturowość miast – współczesny wymiar globalizacji*, *Kultura-Historia-Globalizacja*, Wrocław 6 (2010), s. 45.

Zdecydowanie jako przykład wielokulturowej metropolii można wskazać Londyn, stolicę Wielkiej Brytanii. Co ciekawe, współczesny Londyn pod względem etnicznym klasyfikuje się do jednego z najbardziej zróżnicowanych miast w skali światowej. Narodowy Urząd Statystyczny w 2011 roku przeprowadził spis ludności, na podstawie którego oszacowano, że około 44,9% to biali Brytyjczycy, 37% urodziło się na terytorium Anglii, a 24,5% urodziło się poza Europą⁷. Na potrzeby artykułu autorzy umownie przyjęli klasyfikację mniejszości etnicznych Wielkiej Brytanii zastosowaną w Narodowym Spisie Powszechnym. Dodatkowo mniejszości etniczne zdefiniowane będą dalej jako grupy, które trwale zamieszkują obszar Wielkiej Brytanii, jednak charakteryzują się odmienną świadomością etniczną, „ukształtowaną na podstawie odrębności języka, kultury, tradycji lub pochodzenia, albo wszystkich tych cech łącznie oraz [dążą] do zachowania tej odrębności”⁸. Niemniej jednak zachowanie etnicznej odrębności może obierać różne formy – a zatem przejawiać się jedynie w kultywacji tradycji czy podtrzymywaniu znajomości języka ojczystego wśród młodszych pokoleń i nie musi oznaczać odrzucania stylu życia społeczeństwa przyjmującego⁹.

Dzisiejszy Londyn jest efektem migracji wielu grup etnicznych i narodowości. Co ciekawe, w mieście istnieją dzielnice, w których rdzenni mieszkańcy stanowią mniejszość, dlatego, że wyparci zostali przez mieszanek różnych kultur oraz tradycji. Topografia miasta składa się z kilku

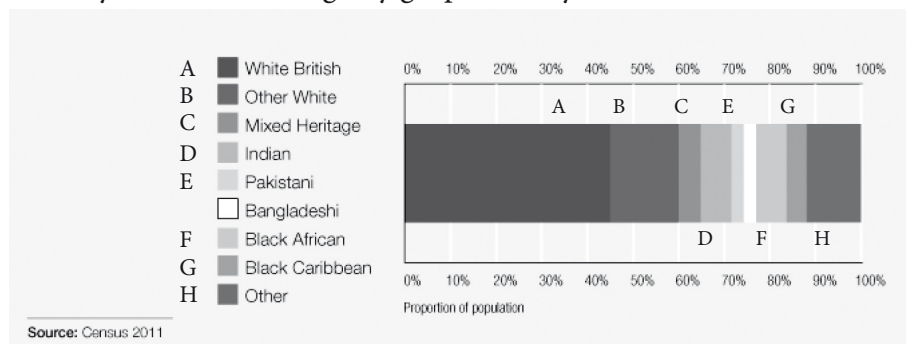
⁷ <https://hubpages.com/politics/ethnicityinlondon>, <https://www.ons.gov.uk/census/2011census>, [dostęp 01.08.2017].

⁸ Ł. Łatocki, *Obcość etniczna w perspektywie socjologiczno-politologicznej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa (2009), s. 93.

⁹ I. Leonowicz-Bukała, *Media mniejszości etnicznych w Wielkiej Brytanii*, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwiry8bp18_VAhVLuxQKHavuDHIQFggnMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.globalmediajournal.collegium.edu.pl%2Fartykuly%2Fwiosna-2010%2F6-leonowicz-bukala.doc&usq=AFQjCNHYwtq-nDiNyEjMzflOBmHdK5ismw, [dostęp 07.08.2017].

stref, w tym trzecia i czwarta jest zamieszкана przez emigrantów bądź ich potomków.

Wykres 1. Podział ogólny grup etnicznych¹⁰



Grupy etniczne w Londynie to: Biali (5 173 708 – 66,06%), Czarni pochodzący z Antyli (368 678 – 4,71%), Afrykanie (499 663 – 6,38%), Czarni pozostali (213 748 – 2,73%), Hindusi (521 936 – 6,66%), Pakistańczycy (187 904 – 2,40%), Banglijczyjcy (185 157 – 2,36%), Chińczycy (112 615 – 1,44%), pozostali azjaci (258 681 – 3,30) i inni (310 058 – 3,96%)¹¹. Podsumowując, wbrew kilku stuleci migracji, społeczeństwo brytyjskie, nie poddało się całkowitej dominacji grup etnicznych, jednak jej wpływy są widoczne, zwłaszcza w obrębie dużych miast.

Różnorodność etniczna Londynu znacząco przekłada się na zróżnicowanie pod względem religijnym. I tak w oparciu o raport Narodowego Spisu Ludności największym ugrupowaniem religijnym było chrześcijaństwo, aż 59,3%¹². Należy nadmienić, iż w Wielkiej Brytanii

¹⁰ http://www.londonspovetryprofile.org.uk/indicators/1_6.gif.

¹¹ http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709tf_/http://www.ons.gov.uk/ons/index.html; <https://sites.google.com/site/londyn12369/home/gr>, [dostęp 01.082017].

¹² <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/articles/religioninenglandandwales2011/2012-12-11>, [dostęp 06.082017].

religią państwową jest Kościół Anglikański, którego funkcję Najwyższego Gubernatora pełni Królowa Elżbieta II¹³. W obrębie chrześcijaństwa funkcjonują: Kościoły Zielonoświątkowe, Kościoły Prawosławne oraz Katolicy. W mieście znajduje się wiele kościołów oraz szkół chrześcijańskich, w tym jedna z najlepszych The Westminster School.

Islam to drugie największe ugrupowanie religijne na tle zróżnicowania Londynu, gdyż przynależność do niego to około 12,4%. Pierwszy meczet w Londynie założył Mohamad Dollie w 1895 roku. Niemniej dziś w obrębie miasta znajduje się kilkanaście meczetów. Co ciekawe, aż 38% muzułmanów mieszka w stolicy. Natomiast w dzielnicach Newham i Tower Hamlets zamieszkuje ich około 30%. W obrębie islamu wyróżnia się pochodzenie wiernych z następujących państw: Turcji, Pakistanu, Bangladeszu, Somali, Iraku, Nigerii, Afganistanu¹⁴.

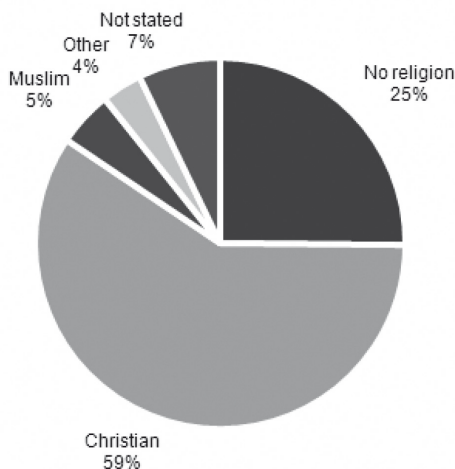
Kolejne znaczące ugrupowanie religijne to Hindusi, około 5%. W większości zamieszkują dzielnicę Harrow. Podobnie jak muzułmanie połowa ludności hinduskiej mieszka w stolicy.

Czwartą ważną grupą religijną zamieszkującą Londyn są Żydzi, zamieszkujący przede wszystkim północne dzielnice: Stamford Hill i Golders Green. Społeczność żydowska przeniosła się do Londynu w okresie II Wojny Światowej, poszukując bezpiecznego schronienia¹⁵. Prócz wyznawców dużych religii w raporcie była wzmianka o poganach, praktykujących wicca. W Narodowym Spisie Ludności z 2011 roku około 20 % ludności nie zadeklarowało żadnej przynależności do religii.

¹³ Diecezje Anglii podzielono na dwie prowincje: Canterbury oraz York. P. J. Bowler, *Reconciling science and religion: the debate in early-twentieth-century Britain*. Chicago 2001. s. 194. por. <https://www.churchofengland.org/about-us/facts-stats.aspx>, [dostęp: 04.08.2017].

¹⁴ http://www.bbc.co.uk/religion/religions/judaism/living/eruv_1.shtml, [dostęp 04.082017].

¹⁵ <http://www.stanmore-eruv.org.uk/>, [dostęp 04.082017].

Wykres 2. Rozłożenie procentowe religii w Londynie¹⁶

Wielokulturowość metropolii Londyn ma zarówno wady jak i zalety. Z jednej strony mnogość tradycji, kultury przyczynia się do ugruntowania postawy szacunku oraz budowania dialogu religijnego, a z drugiej może dane grupy etniczne prowadzić do izolacji oraz rasizmu. Przedstawiciele z różnych zakątków świata przyczynili się do rozwoju miasta oraz wzbogacili jego życie duchowe, o czym mogą świadczyć nazwy ulic, świątyń, a także detale architektoniczne. Niewątpliwie Londyn ukazuje się jako barwna kulturowa i wyznaniowa mozaika, która stanowi pomost między Europą a innymi obszarami geograficznymi i kulturowymi.

3. TEOLOGIA MIASTA

Zarysowana wyżej religijna infrastruktura Londynu pozwala pochylić się nad problemem teologicznego znaczenia miasta. Jednym z istotnych znamion XXI wieku jest rozwój miast. Prowadzi to do nie-

¹⁶ http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160107112417/http://www.ons.gov.uk/ons/resources/sctrfigure1_tcm77-290493.png, [dostęp 06.082017].

spotykanego na tak wielką skalę wzrostu emigracji. Współczesne wielkie miasta ukazują się jako różnorodna i bogata przestrzeń – o czym była już mowa – a żyjący w niej ludzie mają odmienne poglądy, kulturę, tradycję, religię, co z kolei nie może być obojętne dla katolików i chrześcijan, żyjących w jednym mieście z innowiercami.

Z tego względu, coraz częściej rodzą się pytania o stan wiary polskich katolików żyjących w wielkich miastach Europy, takich jak Londyn. Jaka jest ich wiara? Jakie są zagrożenia dla ich przekonań religijnych? Jakie szanse niesie ze sobą zamieszkiwanie wielkich różnorodnych miast? By odpowiedzieć na te pytania, należy zdać sobie sprawę z teologii miast, z ich religijnego życia. Następnie potrzeba odnieść tak zdobytą wiedzę do konkretnej sytuacji polskiej diaspory, zamieszkującej Londyn. Oczywiście artykuł ma postać szkicową i ma za cel ukazanie problematyki, która będzie następnie rozwijana w innych pracach naukowych.

Papież Franciszek w w adhortacji *Evangelii gaudium* porusza i wyraznie akcentuje problem teologii miasta. Ojciec Święty podkreśla, że miasto to cel, w kierunku którego zmierza ludzkość. To właśnie w mieście ma się dokonać spełnienie pełni dziejów. Dlatego zdaniem Franciszka potrzeba spojrzeć na miasto przez pryzmat kontemplatywnego spojrzenia wiary po to, aby uchwycić rzeczywistość sakralną miasta. W mieście bowiem mieszka Bóg¹⁷. Jednak miasto to również przestrzeń wielu napięć i walki o przetrwanie¹⁸. Egzystencjalna walka o przeżycie, zdaniem Franciszka, wiąże się bardzo mocno z wymiarem religijnym¹⁹. Religijny sens życia jednostek i wspólnot wykuwa się niejako pośród napięć i niepokojów codziennego życia miast. Napięcia te powinien łągodzić dialog, który jest nieodzowny dla normalnego funkcjonowania społeczności miejskiej.

¹⁷ Por. Franciszek, *Evangelii gaudium*, Rzym nr 71 (2013).

¹⁸ Por. *ibidem*, nr 72.

¹⁹ Por. *ibidem*, nr 73.

Forma dialogu musi być dopasowana do zaistniałej sytuacji kulturowej danego miasta. Dlatego tak ważna jest analiza obszaru kulturowego oraz religijnego miast. Jak podkreśla Franciszek, nierzadko zdarza się, że chrześcijanom proponuje się taki wzorzec kulturowy, który sprzeciwia się temu, czym żyją. Papież pisze: „Nowe kultury rodzą się nadal na ogromnych obszarach ludzkości, gdzie chrześcijanin nie jest już promotorem lub twórcą sensu, natomiast otrzymuje od nich inne języki, symbole, przesłania i wzorce, ofiarujące nowe orientacje życia, często sprzeczne z Ewangelią Jezusa”²⁰. Stąd Papież mówi o pewnej dwuznaczności miasta. Z jednej strony mamy bowiem do czynienia z ogromną szansą jaką kreuje wielokulturowość miast, a z drugiej miasto posiada swoją dynamikę przemocy i wycisku. Obrzeża wielkich miast to często miejsca, gdzie kwitnie handel narkotykami, ludźmi, gdzie ma miejsce ogromny wycisk i korupcja. To właśnie w tych miejscach widać jak na dłoni choroby współczesnego człowieka²¹.

Nowym problemem jest emigracja, która w ostatnich latach stała się podstawowym problemem Europy i świata. Uchodźcy wojenni, ale również i uciekający przed biedą, zmianami klimatycznymi, prześladowaniami politycznymi, stanowią w tej chwili problem nie tylko dla poszczególnych państw Europy, ale również dla Kościoła. Wielokrotnie powtarzane wezwanie do solidarności pozostaje niestety często bez odezw, a przecież Kościół jest powołany do otwarcia się na nich i ich potrzeby²². Bardzo często przybywają oni do wielkich miast i tam wchodzi w zróżnicowany klimat religijno-kulturowy. Często uchodźcami są ludzie, których należałoby zaznajomić z wiarą chrześcijańską, ponieważ nikt im nigdy nie głosił Chrystusa. Jan Paweł II pisze: „W czasach nowożytnych działalność misyjną prowadzono przede wszystkim w regionach odosobionych [...]. Dziś obraz misji *ad gentes* być może ulega

²⁰ *Ibidem*, nr 74.

²¹ Por. *ibidem*, nr 74, 75.

²² Por. Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, nr 37 Rzym (1990).

zmianie: miejscami uprzywilejowanymi winny być wielkie miasta, gdzie powstają nowe zwyczaje i wzorce życiowe, nowe formy kultury i wzajemnych odniesień, które wywierają wpływ na ludzkość. [...] Przyszłość młodych narodów rozstrzyga się w miastach”²³.

Przekonanie św. Jana Pawła II wydaje się dotyczyć sedna problemów katolików żyjących w wielkich miastach, w których należą oni do mniejszości religijnych. Sprawa wydaje się o tyle istotna, że obecne władze w Polsce nie chcą zgodzić się na przyjęcie nawet niewielkiej ilości imigrantów. Ogólna nieufność względem innowierców staje się powoli cechą charakterystyczną Polaków wyjeżdżających zagranicę. Londyn jako miasto o jednej z największych na świecie różnorodności etnicznej i religijnej nie jest łatwym miejscem dla przybywających tam Polaków. A przecież Kościół winien zaoferować ludziom mieszkającym w wielkich miastach „niezmierne dziedzictwo duchowe”, mówiąc wprost, ma do zaoferowania osobę Jezusa Chrystusa, Zbawiciela ludzkości²⁴.

Zadaniem, a nawet powołaniem chrześcijan, żyjących w miastach jest nade wszystko ewangelizacja tych rejonów, które w sposób szczególny narażone są na działanie zła. Chrześcijanie nie mogą być obojętni wobec szerzącej się choroby nihilizmu, przemocy i obojętności. By sprostać zadaniu ewangelizacji miast, powinni oni mieć świadomość swej własnej tożsamości religijnej. Nie można bowiem dawać czegoś, czego się nie ma. Dlatego tak bardzo, istotne jest poznanie sytuacji religijnej Polaków mieszkających w Londynie.

4. POCZĄTKI POLSKIEGO DUSZPASTERSTWA W LONDYNIE

Historia duszpasterskiej pracy obejmującej polskich katolików w Londynie sięga XIX wieku. Po przegranych powstaniach w 1831,

²³ *Ibidem*, nr 37.

²⁴ Por. *ibidem*, nr 38.

1848, 1863 roku na Wyspy Brytyjskie wyemigrowała spora liczba emigrantów. Miejscem spotkań modlących się Polaków była wówczas kaplica przy Sutton Street w Londynie. Jednak polskie duszpasterstwo zostało oficjalnie uznane w 1894 roku przez kardynała Herberta Vaughne'a, ówczesnego arcybiskupa Westminsteru. Założek misji stworzyła bł. matka Franciszka Siedliska, fundatorka Zgromadzenia Sióstr Nazaretanek i ich ojciec duchowny, ks. Lechert. Z Matką Siedliską przyjechały wtedy dwie siostry i założyły pierwszą polską szkołkę. Odtąd nabożeństwa polskie odbywały się regularnie w kaplicy przy Globe Road, później przy Cambridge Heath Road, we wschodniej dzielnicy Londynu, Bethnal Green. Na pierwszą polską świątynię w Londynie czekano jednak, aż do 1930 roku. W tym właśnie roku kard. August Hlond w dzielnicy Islington przy Devonia Road konsekrował pierwszy Kościół dla katolików pochodzących z Polski²⁵.

Obecnie największa polska parafia w Londynie znajduje się w dzielnicy Ealing. Prowadzona jest ona przez księży marianów, którzy sprawują posługę duszpasterską w tym miejscu od ponad 50 lat. Na niedzielne msze święte uczęszcza do Kościoła w parafii na Ealing około 4000 ludzi²⁶.

Oczywiście nie miejsce tutaj na szczegółową analizę historii polskiego duszpasterstwa katolickiego w Londynie. Chodzi jedynie o zasygnalizowanie potrzeb przeprowadzenia badań nad zagadnieniem, którego historia sięga prawie dwustu lat. Poza tym zasięg badań jest ogromny, gdyż w tej chwili, jak się szacuje, w Londynie przebywa około 800 000 Polaków²⁷. Wydaje się być wręcz niemożliwym, że tak wielka liczba naszych rodaków, w tak delikatnej sprawie jak wiara, pozostaje nadal poza zasięgiem badań naukowych. Stąd analizy przedstawione

²⁵ Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska_Misja_Katolicka (dostęp 26.08.2017).

²⁶ Por. <http://www.marianie.pl/index.php?page=pages&text=39> (dostęp 26.08.2017).

²⁷ <http://www.polishexpress.co.uk/ilu-polakow-mieszka-w-wielkiej-brytanii-wyprzedaja-nas-tylko-hindusi> (dostęp 26.08.2017).

w tym artykule powinny być widziane jako zachęta do badań i jednocześnie ich początek. Stąd pojawiają się pytania. Jak wygląda wiara Polaków mieszkających obecnie w Londynie? Czy mają oni coś do zaferowania innowiercom, ateistom i wszystkim poszukującym sensu życia? Warto poszukać odpowiedzi na powyższe pytania. W tym celu należy ukazać cel badań, źródła, metodę oraz spodziewane wyniki badań.

5. CEL BADAŃ

Jak to zostało zaprezentowane, Londyn to jedno z najbardziej różnorodnych kulturowo i religijnie miast na świecie. Dlatego podstawowym celem badań nie jest pokazanie wyłącznie stanu wiary mieszkających w Londynie Polaków, ale chodzi również o ukazanie wpływu innych religii na polski katolicyzm w tym mieście. I tu nasuwają się kolejne pytania: W jaki sposób polscy katolicy formują swoją katolicką tożsamość? Czy ulegają wpływom innowierców? Czy wpływ innych religii na polskich katolików należy widzieć w kategorii szans, czy zagrożeń? Zestaw tych pytań stanowi niejako podstawę założeń badawczych, odnoszących się do celowości badań.

6. METODA

Kościół najpierw żyje, a potem dopiero myśli. Jest to podstawowe założenie metodologiczne w pracy teologa, zajmującego się pastoralną stroną zagadnienia²⁸. Przejawy życia wspólnoty kościelnej dają nam

²⁸ Oczywiście w aspekcie badawczym i logicznym namysł i opracowanie metody jest chronologicznie przed życiem i doświadczeniem. Chodzi natomiast o to, żeby teologia nie miała wyłącznie znaczenia spekulatywnego, to znaczy, że teolog powinien pilnie śledzić stan wiary grupy badawczej i poprzez analizę przejawów życia wspólnoty, jej wiary, dokonywać trafnych analiz i wyciągać właściwe wnioski. Oczywiście proces ten nie może dokonywać się spontanicznie, co przekreśliłoby naukowość całego przedsięwzięcia.

wgląd w istotę eklezjologiczną Kościoła, ukazując bowiem tożsamość katolicką wiernych. Metoda badania przejawów życia wspólnoty Kościoła pozwoli na indukcyjne podejście do problemu wiary polskich katolików mieszkających w Londynie. W celu osiągnięcia pożądanych rezultatów autorzy badań posłużą się ankietami oraz innymi pomocniczymi formami, takimi jak rozmowa czy reportaż.

7. SPODZIEWANE WYNIKI

Autorzy badań spodziewają się uzyskać syntetyczny pogląd na temat stanu wiary polskich emigrantów, żyjących w Londynie. Przeprowadzone badania pozwolą na dotarcie do najgłębszych pokładów katolickiej tożsamości polskich mieszkańców Londynu. Autorzy badania spodziewają się uzyskać obraz ewolucji jaka nastąpiła wśród emigrantów w aspekcie wiary katolickiej. Nasi rodacy wyjechali bowiem do Londynu posiadając pewien kształt katolickiej wiary. Co z tego pozostało? W jakim kierunku ewoluje ich wiara? Mając nadzieję na powrót naszych rodaków do Polski, warto odpowiedzieć na pytanie, na kogo czekamy?

8. ZAKOŃCZENIE

Prezentowany artykuł stanowi próbę zwrócenia uwagi na problem polskiej emigracji w Londynie w aspekcie wiary katolickiej. Potrzeba takich badań wydaje się być oczywista, gdyż jest to problem bardzo ważny dla życia nie tylko religijnego, ale również społeczno-kulturowego naszych rodaków w Londynie. Poza tym powrót do Polskie deklaruje coraz więcej osób mieszkających w stolicy Wielkiej Brytanii, co stwarza nowe problemy, ponieważ rodzi pytanie o to, kim będą wracający ludzie z zagranicy, jaki bagaż doświadczeń religijnych przywiozą do swojej Ojczyzny.

W pierwszej części artykułu przedstawiono ogólną charakterystykę religijną Londynu. Można powiedzieć, że zawarta jest w niej mapa religijna stolicy Wielkiej Brytanii. Przywołanie danych statystycznych, dotyczących naszego zagadnienia, pozwoliło niejako umiejscowić problem wiary katolickiej w ogólniejszym spektrum problemu.

W kolejnym punkcie omówiono teologię miasta, co przyczyniło się do zrozumienia, że religijność mieszkańców wielkich miast posiada swoją specyfikę. Dzięki temu można przygotować narzędzia badawcze i dostosować je do przedmiotu badań. Przedmiotem badawczym jest religijność polskich katolików w Londynie, ale w aspekcie formalnym należy uwzględnić specyfikę religijną wielkiego miasta.

W końcu przedstawiono krótko cel badań (które należy jak najszybciej podjąć), metodę oraz spodziewane rezultaty. Oczywiście artykuł jest zarysem problematyki i nie obejmuje gruntownej analizy źródeł, publikacji wyników badań. Stanowi natomiast coś w rodzaju zapowiedzi badań i opisuje w skrócie, jak należy te badania przeprowadzić. Poza tym artykuł zwraca uwagę na istnienie problemu naukowego, który powinien zostać jak najszybciej opracowany.

BIBLIOGRAFIA

- [1] P. J. Bowler, *Reconciling science and religion: the debate in early-twentieth-century Britain*. Chicago 2001.
- [2] Franciszek, *Evangelii gaudium*, Rzym (2013).
- [3] Jan Paweł II, *Redemptoris missio*, Rzym (1990).
- [4] M. Jarnecki, *Wielokulturowość jako atut i atrakcja turystyczna*, Turystyka kulturowa, 10/11 (2011).

- [5] Ł. Łatocki, *Obcość etniczna w perspektywie socjologiczno-politologicznej*, Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa (2009).
- [6] T. Paleczny, *Nowe ruchy społeczne w warunkach globalizacji*, w: *Ruchy społeczne i etniczne w Ameryce Łacińskiej*, K. Derwich, A. Kania (red.).
- [7] A. Plachciak, *Moralne dylematy rozwoju społeczeństw ponowoczesnych*, *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* 11/1 (2008), s. 194.
- [8] M. Ratajczak, *Wielokulturowość miast – współczesny wymiar globalizacji*, Kultura – Historia – Globalizacja, Wrocław 6.
- <http://www.polishexpress.co.uk/ilu-polakow-mieszka-w-wielkiej-brytanii-wyprzedaja-nas-tylko-hindusi>
- http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160107112417/http://www.ons.gov.uk/ons/resources/sctrfigure1_tcm77-290493.png,
- www.churchofengland.org/about-us/facts-stats.aspx, www.bbc.co.uk/religion/religions/judaism/living/eruv_1.shtml, [dostęp 04.082017]. 15 www.stanmore-eruv.org.uk/.
- www.londonpovertyprofile.org.uk/indicators/1_6.gif. webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709tf_/
- <http://www.ons.gov.uk/ons/index.html>; sites.google.com/site/londyn12369/home/gr.
- www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/culturalidentity/religion/articles/religioninenglandandwales2011/2012-12-11,